

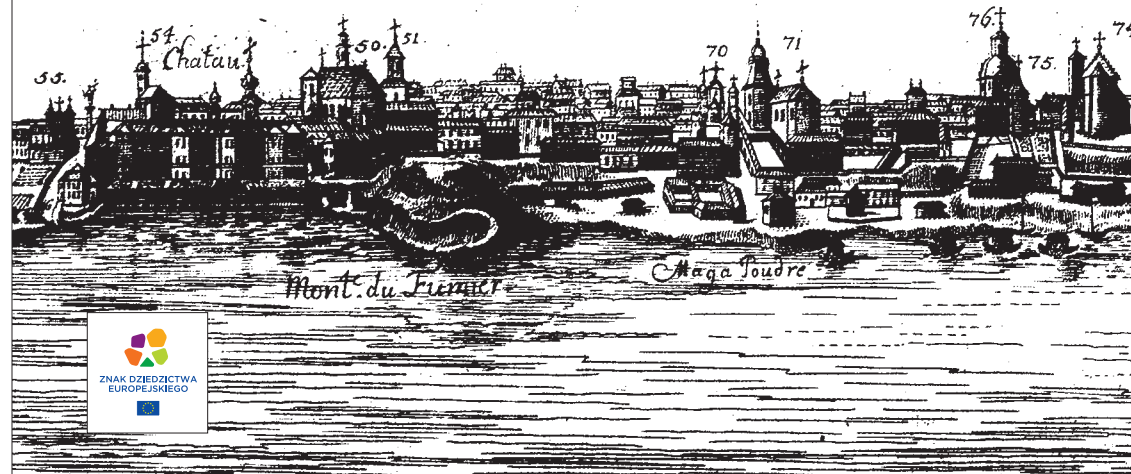
Konstytucja 3 maja (1791)

PIERWSZA W EUROPIE
NOWOCZESNA KONSTYTUCJA
PRZYJĘTA W SPOSÓB
DEMOKRATYCZNY

Konstytucja 3 maja (1791)

PIERWSZA W EUROPIE
NOWOCZESNA KONSTYTUCJA
PRZYJĘTA W SPOSÓB
DEMOKRATYCZNY

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
ul. Długa 7, 00-263 Warszawa

KONSTYTUCJA 3 MAJA (1791)

KONCEPCJA I TEKST: Michał Kulecki, Magdalena Morawska, Hubert Wajs

REDAKCJA JĘZYKOWA: Ewelina Solarek

OPRACOWANIE GRAFICZNE: Felis Fidelis

FOTOGRAFIE: Karol Zgliński

PROJEKT SFINANSOWANY ZE ŚRODKÓW MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Tło historyczne

1776

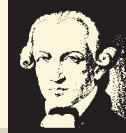
● EKONOMIA: Adam Smith opublikował w Londynie *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*

1781

● ASTRONOMIA: William Herschel odkrył planetę Uran

1781

● FILOZOFIA: Immanuel Kant opublikował w Rydze *Krytykę czystego rozumu*

13.03.1791

● PRAWA CZŁOWIEKA: Thomas Paine opublikował w Londynie pierwszą część *Praw Człowieka*

26.03.1791

● MIERNICTWO: We Francji przyjęto podstawy systemu metrycznego

03.05.1791

● PRAWO KONSTYTUCYJNE: Sejm Czteroletni uchwalił polską konstytucję, pierwszą tak nowoczesną w Europie, zwaną później Konstytucją 3 maja

09.09.1791

● SPOŁECZEŃSTWO: Stolica USA otrzymała nazwę Waszyngton (od nazwiska pierwszego prezydenta)

13.09.1791

● PRAWO KONSTYTUCYJNE: We Francji król Ludwik XVI podpisał ostateczną wersję pierwszej francuskiej konstytucji

30.09.1791

● KULTURA I SZTUKA: W Wiedniu odbyła się premiera opery *Czarodziejski flet* Wolfganga Amadeusza Mozarta

15.12.1791

● PRAWO KONSTYTUCYJNE: W życie weszła Karta Praw Stanów Zjednoczonych Ameryki (pierwsze 10 poprawek do konstytucji amerykańskiej)

Sejm Wielki (Czteroletni)

(1788–1792)

● Sejm, któremu przypadło w udziale uchwalenie Ustawy Rządowej, rozpoczął obrady w skomplikowanej sytuacji międzynarodowej. Sprawująca rzeczywisty protektorat nad Rzeczpospolitą Rosja uwikłała się w wojny z Turcją i Szwecją. Austria wspomagała Rosję przeciwko Turcji, a Prusy zajęły wobec Rosji jawnie niechętną postawę. Wyglądało to na jedyną szansę na odzyskanie suwerenności. Sejm udało się skonfederować, wypowiedziano tzw. traktat gwarancyjny, po likwidacji Rady Nieustającej sejm przejął w państwie pełnię władzy i rozpoczął próbę reformy ustroju. Uchwalenie Ustawy Rządowej to punkt szczytowy tych działań. Rosja nie pogodziła się z utratą wpływów w Polsce i po zawarciu pokoju z Turcją i Szwecją rozpoczęła działania wojenne przeciwko Rzeczypospolitej. Wkrótce doprowadziły one do kapitulacji króla i przejęcia władzy przez przeciwników Konstytucji 3 maja, zjednoczonych w konfederacji, zawartej pod wpływem Rosji, zwanej od miejsca formalnego zawiązania targowicką.

● Uchwalenie Konstytucji 3 maja 1791 r., J. P. Norblin, Biblioteka Narodowa

● Układ Sali Senatorskiej na Zamku Królewskim w Warszawie w XVIII wieku, rysunek ówczesny. AGAD, Nabytki Oddziału I, nr 198, k. 65

- Sejm Wielki, przekształcony w konfederację, aby uniknąć zerwania, był przede wszystkim efektem wysiłków Stanisława Augusta. I to właśnie król wraz z Ignacym Potockim i Hugonem Kołłątajem byli głównymi autorami Ustawy Rządowej.

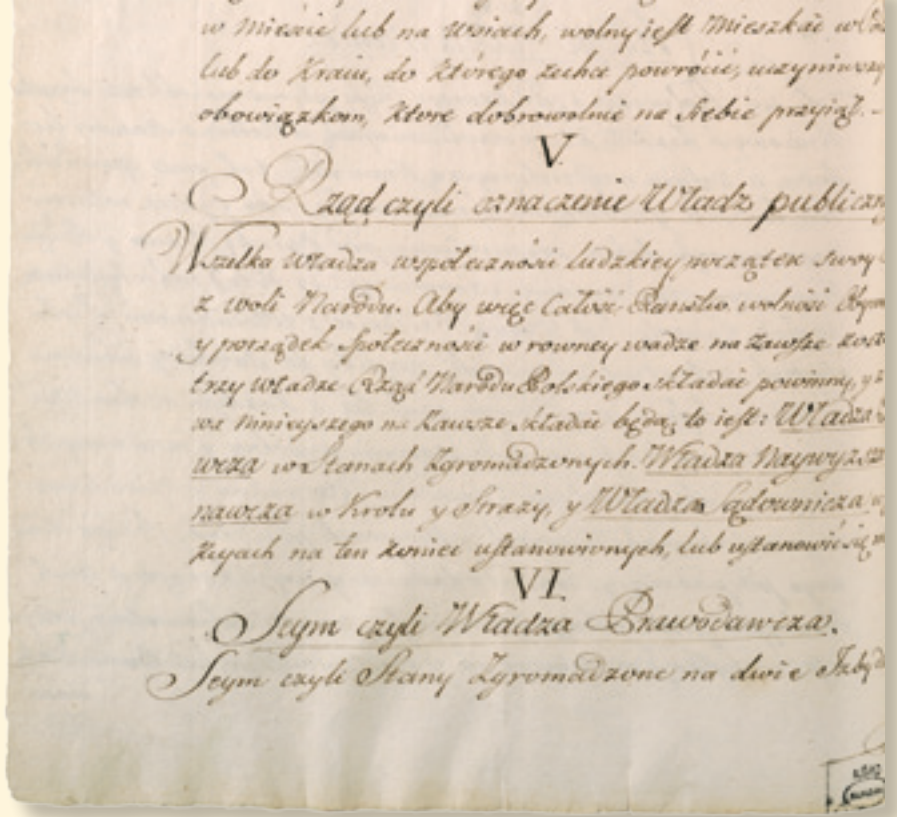
- Portret Stanisława Augusta Poniatowskiego w stroju koronacyjnym, M. Bacciarelli, Zamek Królewski w Warszawie

- Stanisław August, pieczęć majestatyczna odcisnięta 24 grudnia 1791 r.
Król z berłem w prawym ręku, siedzący na tronie na tle tkaniny, pod baldachimem wspartym na dwóch kolumnach. Po jego obu stronach postacie alegoryczne (jedna z liściem palmowym, druga z mieczem i wagą). Każda z nich trzyma małą ukoronowaną tarczę (jedna z monogramem królewskim (SAR), druga z herbem Poniatowskich (Ciołek)). Nad zwieńczeniem baldachimu ukoronowana tarcza z Orłem, a po jej obu stronach dwa ptaki. Na stopniu tronu data MDCCLXXX. Wokół 11 tarcz z herbami: ruskim, pomorskim, sandomierskim, krzyżem podwójnym jagiellońskim, podolskim, dobrzyńskim, lubelskim, kujawskim, kaliskim, pruskim, Pogonią (pod mitrą książęcą).
Pieczęć w puszcze, odcisnięta w czerwonym wosku, Ø 12,3 cm
Napis na pieczęci: STANISLAUS AUGUSTUS : D. G. REX POLONIÆ M. DUX LITH : RUS : PRUS MAS SAM : KIOV VOL POD PODL LIV SM SEV CZ
AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych nr 1485

- Ostatnia strona rękopisu z podpisami marszałków sejm (referendarza wielkiego koronnego Stanisława Małachowskiego i generała artylerii litewskiej Kazimierza Nestora Sapiehy) oraz członków deputacji konstytucyjnej AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, 100, t. II, s. 84
- Konstytucja 3 maja (Ustawa Rządowa) została uchwalona 3 maja 1791 roku przez obradujący od 1788 roku sejm, który do historii Polski przeszedł pod nazwą Czteroletniego lub Wielkiego. Ustawa Rządowa była pierwszą polską ustawą zasadniczą i jedną z pierwszych na świecie konstytucji przyjętych w sposób w pełni demokratyczny. Dokument składa się z uroczystej preambuły i 11 artykułów. Ustawa Rządowa wprowadzała w Polsce ustrój monarchii konstytucyjnej, jakiego większość państw europejskich doczekała się dopiero w wieku następnym. Konstytucja 3 maja zachowywała stanową strukturę społeczeństwa, ale otwierała drogi awansu społecznego i perspektywy dalszych przekształceń ustroju. Przyjęła monteskiuszowski trójpodział władzy na: prawodawczą, wykonawczą i sądowniczą.

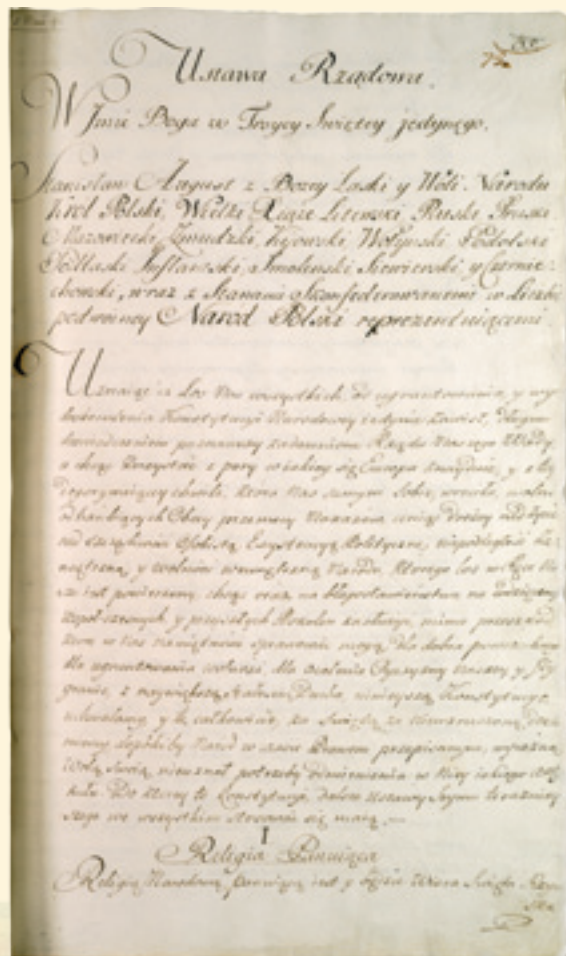

V. RZĄD, CZYLI OZNACZENIE WŁADZ PUBLICZNYCH

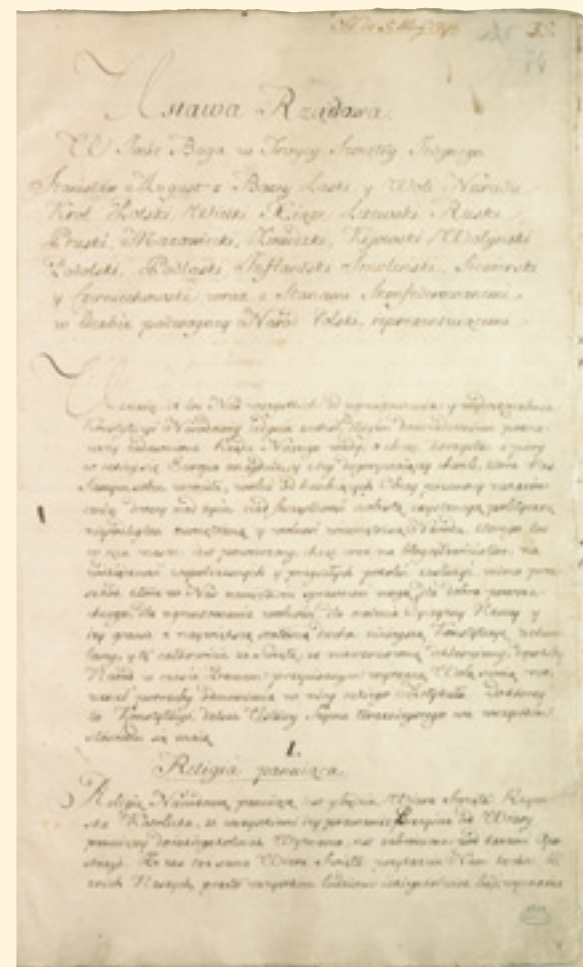
- „Wszelka władza w społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelską i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest: władza prawodawcza w Stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i Straży, i władza sądownicza w jurysdykcjach, na ten koniec ustanowionych, lub ustanowić się mających.”
Konstytucja 3 maja 1791, opr. J. Koweci, Warszawa 1981

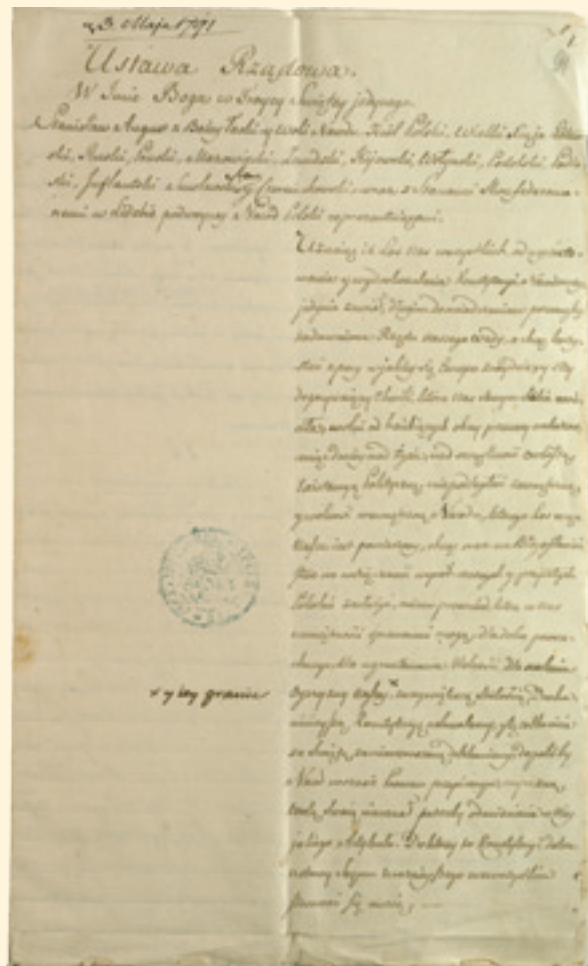
● Przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych trzy egzemplarze Konstytucji 3 maja są unikatami. Wynika to z krótkiego czasu funkcjonowania wprowadzonego w dniu 3 maja 1791 r. ustroju. Rosja nie pogodziła się z utratą wpływów w Polsce i wkrótce doprowadziła do kapitulacji króla oraz przejścia władzy przez przeciwników Konstytucji 3 maja. Targowiczanie rozpoczęli działania zmierzające do zatarcia wszelkich śladów po Konstytucji. Ze szczególną zaciekłością ścigano oryginalne egzemplarze dokumentu. Tekst z Tzw. Metryki Litewskiej ocalał zapewne w Bibliotece Królewskiej (tam ręce Targowiczian nie sięgały). Tekst z Archiwum Publicznego Potockich przechowali w ukryciu przedstawiciele tej rodziny, którzy, z uwagi na rolę odegraną w powstaniu i uchwaleniu Ustawy Rządowej, nie mogli liczyć na łaskawość przeciwników. Egzemplarz z Archiwum Sejmu Czteroletniego przechował jeden z sekretarzy sejmowych.

● Ustawa Rządowa, oryginał, j. polski, rękopis o wymiarach 40 x 25 cm, umieszczony w księdze zawierającej ustawę sejmu uchwalone od 16 XII 1790 r. do 29 V 1792 r., przechowywany w zbiorze Tzw. Metryka Litewska, dział VII, 4, k. 75-82 [Egzemplarz z Biblioteki Królewskiej [?], podpisy marszałków i członków deputacji konstytucyjnej]

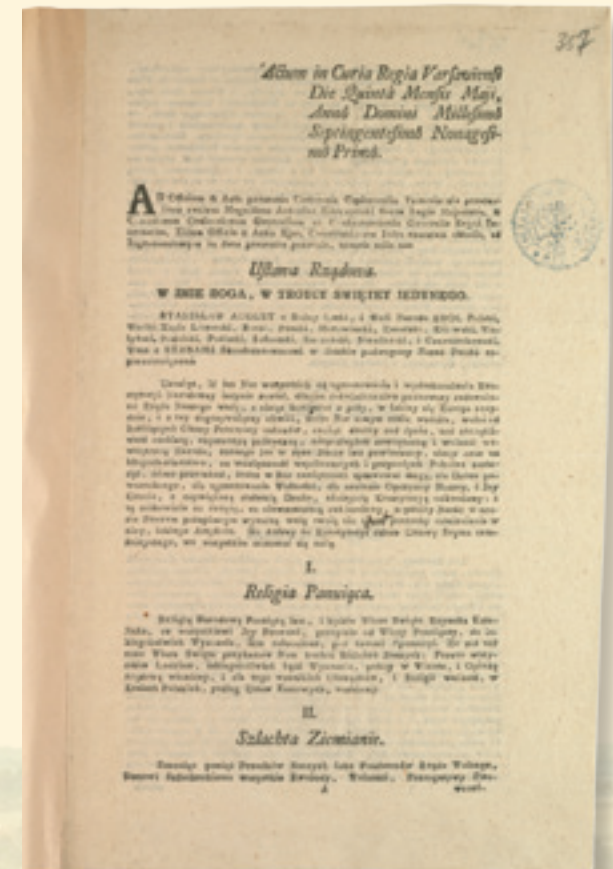
● Ustawa Rządowa, oryginał, j. polski, rękopis o wymiarach 40 x 25 cm, umieszczony w księdze zawierającej ustawę sejmu z 1791 r., przechowywany w zbiorze Archiwum Publiczne Potockich, 100, t. II, s. 74-84 [Egzemplarz Potockich, podpisy marszałków i członków deputacji konstytucyjnej]

- Ustawa Rządowa, czystopis konstytucji, rękopis o wymiarach 23,5 x 39 cm, umieszczony w księdze zawierającej m.in. czystopisy i bruliony konstytucji z lat 1790-1791, przechowywany w zespole Archiwum Sejmu Czteroletniego, t. XX, k. 91-101 [Egzemplarz z Archiwum Sejmu [?], podpisy marszałków]

- W Rzeczypospolitej ustawy sejmowe były wpisywane do akt grodzkich, czyli do ksiąg sądowych w większych miastach. Tekst ustawy, umieszczony w odpowiedniej księdze, nabierał oficjalnego charakteru i każdy mógł się powołać, ze skutkiem prawnym, na jego brzmienie. Wpis do akt grodzkich warszawskich stanowił podstawę prawomocności aktów prawnych Sejmu Czteroletniego. Dlatego też drukowaną kopię potwierdzano pieczęcią i podpisem pisarza grodzkiego.

- Urzędowy druk tekstu Ustawy Rządowej z formułą wpisu do akt grodzkich warszawskich AGAD, Archiwum Sejmu Czteroletniego, t. XXV, k. 357-360v

- W ciągu pierwszego roku od jej uchwalenia, Konstytucja 3 maja miała co najmniej 14 wydań – wydrukowano około 20–30 tys. egzemplarzy. Konstytucja wkrótce po uchwaleniu była publikowana w prasie polskiej, np. w „Gazecie Narodowej i Obcej”. Tekst konstytucji zamieszczony w „Gazecie Narodowej i Obcej”, Nr 38, 11 V 1791, AGAD, Biblioteka, Cz. 1288, s. 154

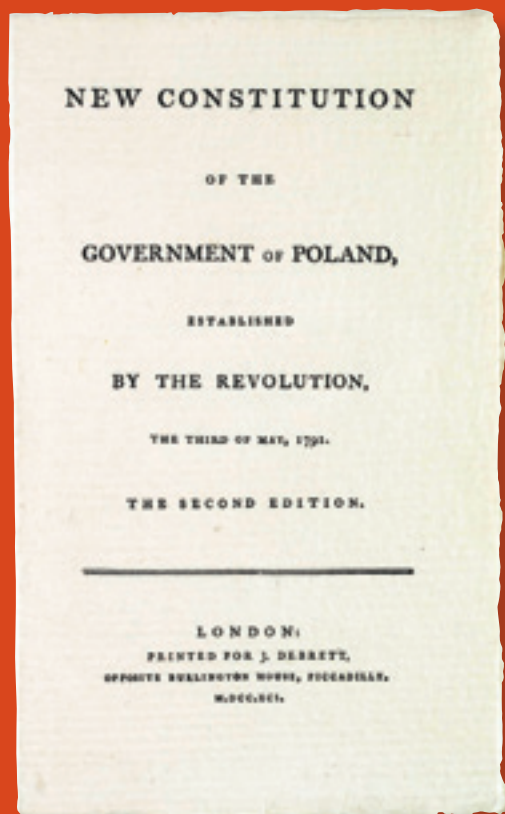

- Ustawa Rządowa oraz inne podstawowe ustawy Sejmu Czteroletniego regulujące zreformowany ustrój polityczno-społeczny Rzeczypospolitej. Druk: „w Warszawie, u P[iotra] Dufour[a] Konyl[iarza] Nadw[ornego] J. K. Mci i Dyrektora Druk[arni] Korp[usu] Kad[etów]”, 1791 AGAD, Biblioteka, SD I 50

- Konstytucję 3 maja, wkrótce po jej wprowadzeniu, podziwiała cała liberalna Europa. Wychwalał ją, jako przykład pokojowych przekształceń ustrojowych, twórca nowoczesnego konserwatyzmu Edmund Burke (1729–1797), pozytywnie oceniała ją „Gazeta Lejdejska”, ciepłe słowa dla Konstytucji znajdowano w salonach Wiednia. Przychylnie spoglądał na nią papież Pius VI (1775–1799); nawet król Prus, Fryderyk Wilhelm II (1786–1797), przysłał list gratulacyjny. Ówczesny ambasador Stanów Zjednoczonych w Paryżu, a późniejszy prezydent (1801–1809), demokrat Thomas Jefferson, napisał, że świat ówczesny uzyskał trzy konstytucje godne pamięci i szacunku, w kolejności ich ustanowienia: amerykańską, polską i francuską.

- *New Constitution of the Government of Poland Established by the Revolution, the Third of May*, London. Printed for J. Debrett opposite Burlington House, Piccadilly M. D. CC. XCI Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. XVIII.2.3374 [Reprint, Warszawa 1991]

- Pierwsze wzmianki o uchwaleniu Konstytucji 3 maja pojawiły się w „Nouvelles Extraordinaires de Divers Endroits” czyli w tzw. „Gazecie Lejdejskiej” już 15 maja, a w numerze z 20 maja aż trzy artykuły relacjonowały jej uchwalenie. Informacje w angielskich gazetach – najpierw w „The Times” i w „The Morning Chronicle” były już 20 maja, a następna, w „The London Gazette”, 21 maja, czyli 17 i 18 dni od jej ustanowienia. Także paryska „Gazette Nationale ou la Monitor Universel” pisała o tym 22 maja. W czerwcu aż trzy gazety brytyjskie zamieściły przetłumaczony cały tekst konstytucji: „The Star”, „The Morning Chronicle” i „The Lloyd’s Evening Post”. Był to sukces Franciszka Bukatego (polskiego ambasadora w Londynie), który zorganizował tłumaczenie Ustawy Rządowej; została ona też opublikowana w postaci książki, u wydawcy Johna Debretta. Tłumaczenie francuskie tekstu Konstytucji zamieszczał wychodzący w Warszawie „Journal Hebdomadaire de la Diète” w kolejnych numerach od 6 lipca do 3 sierpnia 1791 r.

- *Forme Constitutionnelle décrétée par acclamation dans la séance du 3 mai, sanctionnée à l'unanimité, dans la séance suivante du 5 mai 1791* Druk współczesny, AGAD, Biblioteka, SD I 72

